

NYERE TID

Ole Feldbæk og Ole Justesen: Kolonieme i Asien og Afrika, København 1930, 468 s. og Ove Hornby: Kolonieme i Vestindien. København, Politikens forlag 1980, 394 s.

Den europæiske ekspansion til de oversøiske områder i større stil begyndte i 1490'erne med Columbus' opdagelse af Amerika og med Vasco da Gamas rejse syd om Afrika til Indien. Spanien og Portugal førte an i denne ekspansion; men allerede i slutningen af 1500-tallet fremstod England, Holland og Frankrig som stærke konkurrenter til rigdommene uden for Europa. Hovedtrækkene i den europæiske ekspansion, dens kronologi, forskellige former og konkurrencen mellem de europæiske stater skildres instruktivt af Kristof Glaman i introduktionen til bindet om Asien og Afrika. Hermed gives tillige baggrunden for, at også Danmark har en oversøisk historie.

I 1616 fik det første danske Ostindiske Kompagni monopol i 12 år på at besejle og handle på Ostindien, Kina og Japan. Det danske kompagnis artikler var udformet med tydelig inspiration fra det nederlandske kompagni. Et hollandsk ledet konsortium fik i 1625 eneret på i 8 år at drive handel og sejlads på Guinea i Afrika samt Brasilien, Vestindien og Virginia. Den hollandske inspiration og initiativ blev begyndelsen til danske initiativer, og hyppige mangel på samme, uden for Europa i de følgende knap 300 år. De tre forfattere, der har delt opgaven, så Ole Justesen behandler Afrika, Ole Feldbæk Asien og Ove Hornby Vestindien, fremstiller kronologisk og i en let læselig stil de snævre økonomiske og politiske rammer for dansk oversøisk aktivitet.

De danske besiddelser havde på intet tidspunkt større geografisk udstrækning. Danskerne kunne kun etablere sig i tomrum efterladt af de europæiske stormagter, eller hvor man kunne udnytte magtbalancen mellem disse og eventuelle lokale magter. Såvel i kompagnitiden som efter etableringen af egentlige kolonier under den danske stat (kronen overtog administrationen af forterne i Guinea og øerne i Vestindien i 1755 og af Tranquebar og Serampore i 1777 og 1779) var det vanskeligt at gøre de danske besiddelser rentable.

Kun relativt få danskere rejste ud for at bosætte sig i områderne, og endnu færre vendte hjem. Kun administratorer og embedsmænd på de højeste poster var altid danskere. I Vestindien, hvor der som det eneste sted var en udbredt plantagedrift, og som derfor ikke blot som besiddelser i Afrika og Asien skulle tjene som handelsstationer, var en stor del af plantageejerne englændere, hollændere og franskmænd. Her som i Afrika og Asien gjaldt det tillige, at den lokale handel, håndværksproduktionen og de lavere administrative funktioner kun i ringe udstrækning blev varetaget af danskere. Frugten af danske mænds forbindelser med indfødte kvinder udgjorde dog for disse funktioner et vigtigt rekrutteringsgrundlag. Et tydeligt kosmopolitisk præg var der i alle besiddelser.

Uden økonomiske lyspunkter var kolonieme ikke. De stadigt tilbagevendende krige med deltagelse af de europæiske stormagter i 1700-tallet gav gode muligheder for at udnytte dansk neutralitet. Især i århundredets sidste årtier gjaldt det slavehandelen som led i trekanthandelen Europa-Guldkysten-Vestindien. Heri deltog også finansminister Ernst Schimmelmann, der var én af de, der med størst held formåede at forene den for samtiden så karakteristiske sammenblanding af offentlig tjeneste og varetagelse af private økonomiske interesser. Lejlighedskonjunkturerne betød bl.a. en styrkelse af Charlotte Amalies position som transithavn for det Caribiske område. En position som delvis opretholdtes og var et af de få lyspunkter under de vestindiske øers generelle økonomiske tilbagegang i 1800-tallet. Kul erstattede slaver som vigtigste transitvare, idet Charlotte Amalie blev knudepunkt for en stor del af dampskibsfarten i det Caribiske område.

Også den danske aktivitet i Asien var bestemt af de internationale politiske forhold, og den florissante periode skildres indgående med baggrund i englændernes behov for uden om det engelske Ostindiske Kompagni at få indtjente formuer transporteret til Europa, og i hollændernes behov for at få bragt kolonialvarer til Europa under neutralt flag. Forhold som gjorde København til en dominerende transithavn for oversøiske varer. Skildringen heraf bærer tydeligt præg af Ole Feldbæks mangeårige forskning i og fortrolighed med disse forhold.

Perioden efter Napoleonskrigenes afslutning, da England igen overlod Danmark kolonierne i Vestindien og Asien, er i endnu højere grad end tidligere præget af manglende kapitaltilførsler til at sikre områdernes fortsatte økonomiske eksistens. Riget fattedes penge, og lejlighedskonjunkturerne kom aldrig igen. Det lykkedes at få solgt besiddelserne i Asien i 1845 og i Guinea i 1850 til englænderne. Og som det nævnes, blev Danmark ved salget af de Vestindiske Øer til USA i 1917 det sidste land som opnåede at få direkte økonomisk udbytte af en koloniafståelse.

Forlaget erklærer på bøgerens omslag, at den danske kolonihistorie skulle skrives af moderne forskere, der hver er specialist på sit felt, og ud fra bl.a. de seneste års synspunkter og tolkninger. Alle tre forfattere er særdeles kompetente; alene litteraturvejledningerne efter hvert af de tre bidrag vidner om fortrolighed med litteraturen med direkte relevans for danskernes virke. De formår alle at sætte de danske aktiviteter ind i det rette internationale tidsperspektiv. Især i Afrika og Asien spillede lokale forhold en afgørende rolle for danskernes muligheder, og disse forhold trækkes klart frem. Uden at tabe forlagets opdrag af sigte – Danmarks Historie – uden for Danmark – kunne der nok have været ofret mere plads på skildringen af de indfødtes vilkår i Afrika og Asien, af slavetransporten over Atlanten og af slavernes forhold i Vestindien. En skildring af slavetilførslerne til de danske forter i Guinea kunne f. eks. også være indpasset i afsnittet om Afrika. De senere års internationale litteratur har bragt en del nyt om slavernes vilkår og om udviklingen af en selvstændig afro-amerikansk kultur, som kunne være inddraget.¹ Plads kunne i bidragene om Asien og Vestindien være indvundet ved at udelade enkelte af de gode historier om danskeres omskiftelige tilværelse. Samtidig skal det indrømmes, at disse indlagte biografier er med til at give teksten liv, og uden tvivl vil medvirke til at give værket en fortjent vid udbredelse.

Med knap den halve tekstmasse i forhold til Vore Gamle Tropekolonier redigeret af Johannes Brøndsted 1952–53 og udsendt i ny udgave 1966–67, er det klart, at de foreliggende to bind ikke ganske kan erstatte det tidligere værk, som endvidere udmærker sig med et person- og stedregister. Antallet af bevarede samtidige illustrationer er begrænset. Der er derfor gengangere i de to værker; men også på dette punkt må værkerne siges at supplere hinanden. Generelt er underteksterne for de gentagne illustrationer mere oplysende i det nu foreliggende værk. Det er især tilfældet for bidraget om Asien. Teknisk er der desværre sparet på en del af illustrationerne. Det oplyses ved mange sort/hvide gengivelser, at de er i farve i originalen. Og enkelte illustrationer er så ned-fotograferede, at ikke alle signaturer eller informationer kan læses. Og der er tilfælde, hvor det også gælder signaturer, hvortil der henvises i billedets undertekst. Men det er mindre forbehold over for tre gedigne bidrag, der nøgternt sætter dansk kolonihistorie ind i dets rette perspektiv.

Per Boje

¹ Slavernes kultur på de dansk vestindiske øer behandles i en lille populært skrevet, men senere udkommet bog af Karen Fog Olwig, *Vestindierne – fra dansk slaveri til amerikansk masseturisme* (1980).